

АКТИВНІ МЕТОДИ НАВЧАННЯ ЯК ЗАСІБ АКТУАЛІЗАЦІЇ ОСОБИСТІСНОГО СЕНСУ В ПІЗНАВАЛЬНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ СТУДЕНТІВ

Постановка проблеми. Перехід України до Болонської системи навчання концептуально зміщує акценти в бік індивідуалізації в організації навчальної діяльності у ВНЗ. Така система стимулює студентів до більш активної самостійної роботи з відповідним зменшенням кількості лекцій та практичних занять, запроваджує здорову конкуренцію та можливість складання кожним студентом індивідуального плану підготовки, у який він може включати ті предмети, які найбільш цікавлять його з точки зору майбутньої професії. З одного боку, такий підхід повинен формувати установку, тих хто навчається на безперервну професійну освіту, але з іншого боку, як показує досвід, більшість студентів не готові до самостійної активно-пошукової діяльності в силу не сформованості особистісного сенсу до навчально-пізнавальної діяльності.

Учіння як пізнавальна діяльність має психологічну структуру, а її успіхи залежать від активності того, хто вчиться. Студент – суб'єкт навчання тоді, коли працює на вищому рівні активності, здатний ініціювати й здійснювати пізнавальну діяльність і брати на себе відповідальність за свої дії.

Проте в навчанні студентів є серйозні недоліки. По-перше, традиційно вища школа орієнтує студентів не на самостійне здобуття, а на сприймання знань через викладача, що й зумовлює переважно безініціативний, пасивний стан їх особистості. По-друге, потрібно створювати майбутнім фахівцям умови для самостійного пошуку знань і набування соціального досвіду [7].

Навчання у вищих закладах освіти має бути зорієнтовано на використання таких педагогічних технологій, які передбачають формування активного, освіченого, творчого фахівця. Студент повинен цілеспрямовано, свідомо вчитися, опанувати всіма формами самоосвіти, щоб продовжувати працювати над собою і після закінчення ВНЗ, бо освіченим фахівцем тепер вважається той, хто вміє самостійно здобувати знання протягом усього життя.

На жаль, на сьогодні, у вищій школі спостерігається тенденція до зниження якості знань через відсутність належної мотивації до навчальної діяльності у студентів, що є також і наслідком впливу, сформованої, протягом довгого часу, установки на «пасивного суб'єкта навчання».

Тому, на сьогодні, важливішою проблемою вищої освіти є формування в студентів уміння самостійно орієнтуватись у бурхливому потоці наукової інформації, уміння самостійно поповнювати свої знання. Це пов'язано як із вимогами до сучасного фахівця з вищою освітою, необхідністю займатися самоосвітою впродовж усього професійного життя, так і шаленим зростанням обсягу інформації, яку треба засвоїти [3;4].

Останнім часом, зростає актуальність проблем, пов'язаних із розробкою, вивченням і використанням методів впливу, які спрямовані на формування особистісного сенсу до навчально-пізнавальної діяльності. А це загострює увагу до питання щодо необхідності вивчення механізмів, які сприяють актуалізації особистісного сенсу в пізнавальній діяльності студентів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема активізації навчально-пізнавальної діяльності студентів розкрита в цілій низці праць як теоретиків, так і практиків у галузі психології, педагогіки, управління тощо (О. Аксьонова, Л. Божович, І. Дичківська, Д.Ельконін, І. Зязюн, Л.Карамушка, Г. Ковальчук).

Про використання методів навчання у вищій професійній освіті йдеться в працях А. Вербицького, В. Герасимової, В. Лозової, С. Мухіної, А. Соловйової, В. Ситарова, В. Кругликова, Є. Платонова, Ю. Шаранова та інших [1;8;10]. На жаль, у практичній підготовці майбутніх фахівців ще недостатньо використовуються методи активного навчання. Причинами цього є відсутність досвіду у викладачів з методики проведення ділових ігор, використання конкретних професійних ситуацій, а також їх інертність і пасивність у педагогічній праці, навчальне перевантаження, що заважає професійному самовдосконаленню.

Усі вище зазначені науковці розглядають активізацію навчально-пізнавальної діяльності в різних аспектах. Однак, проблема актуалізації особистісного сенсу в пізнавальній діяльності активними методами навчання ще не достатньо вивчена й потребує свого вивчення.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є аналіз теоретико-практичних аспектів підвищення ефективності навчання на основі застосування активних методів навчання. Серед завдань нами було виокремлено: розкриття сутності поняття «активні методи навчання»; вивчення механізмів актуалізації особистісного сенсу в пізнавальній діяльності студентів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Оволодіння професійними знаннями та уміннями відбувається лише через організацію власної пізнавальної діяльності. Передати знання неможливо, ними можна лише оволодіти, можна опанувати, привласнити, зробити своїми або засвоїти. Саме засвоєння є інтеріоризацією знань і умінь, тобто формуванням внутрішніх структур психіки через активну пізнавальну діяльність.

Професійну мотивацію можна розвинути лише через власну розумову активність студента, через активну самостійну пізнавальну його діяльність [12].

Підвищення інтелектуальної активності студентів у ході вивчення різних дисциплін головна передумова глибокого і міцного засвоєння знань. З метою якіснішої підготовки студентів до майбутньої професійної діяльності, викладачам треба частіше звертатися до активних форм і методів навчання.

Активним, вважатимемо, таке особистісно-орієнтоване навчання, яке виховує дієвість, ініціативність, самостійність, здатність до енергійного і продуктивного пізнання світу, уміння аналізувати, трансформувати навчальну інформацію; забезпечує систематичну мотивовану мобілізацію вольових, емоційних, інтелектуальних зусиль на досягнення навчально-пізнавальної мети, міцне засвоєння знань, умінь і навичок; сприяє активному оволодінню способами навчальної та

професійної діяльності, розвитку мислення і творчої уяви; формує свідоме ставлення до змісту і процесу навчання, явищ реальної дійсності, активну життєву позицію [2].

Внутрішньою передумовою успішної навчально-професійної діяльності студентів є рівень їх пізнавальної активності та самостійності. Для пізнавальної активності в навчанні характерним є стійкий інтерес до навчального матеріалу, зосередження на ньому уваги, спрямованість на подолання труднощів при його засвоєнні, виконання мисленневих операцій (аналізу і синтезу, порівняння тощо) для його розуміння. Психологи розрізняють три рівні пізнавальної активності:

- відтворююча активність – характеризується прагненням особистості запам'ятати й відтворити навчальний матеріал, навчитися застосовувати його за зразком; відсутнє виражене бажання поглиблювати знання;
- інтерпретуюча активність – характеризується прагненням особистості усвідомити вивчене, пов'язати його з раніше засвоєним, оволодіти способами застосування знань у нових умовах; індивід більш самостійний, намагається знайти шляхи подолання труднощів;
- творчий рівень активності – характеризується прагненням особистості до пошуку нового, раніше невідомого способу розв'язування задачі (вирішення проблеми); наполегливість у досягненні мети [1].

Активізація навчально-пізнавальної діяльності полягає у цілеспрямованій діяльності викладача з метою розробки і застосування такого змісту, форм, методів, прийомів і засобів навчання, які сприяють підвищенню пізнавального інтересу, активності, творчості, самостійності в одержанні знань, формуванні вмінь та навичок, використанні їх на практиці.

Застосування методів активізації сприяє впровадженню в дидактичний процес технології особистісно-орієнтованого навчання та забезпечує особистісну спрямованість кожного навчального заходу.

За гуманістичного, особистісно-орієнтованого підходу до процесу навчання, надання знанням особистісного сенсу («індивідуалізованого усвідомленого відображення дійсного ставлення особистості до об'єктів її діяльності») забезпечує становлення системи особистісних смислів студентів.

А. Хуторської відзначає, для того, щоб «організувати мотивований прояв і розвиток особистісних освітніх смислів студента, необхідно у змісті освіти відобразити перш за все такі ключові освітні об'єкти і відносини між ними: фундаментальні об'єкти оточуючого світу, особистісний досвід студента стосовно цих об'єктів, фундаментальні досягнення людства стосовно цих об'єктів» [13, с.186]. Відповідно до цього, процес пошуку і збагачення особистісних сенсів студента щодо об'єктів вивчення передбачає: «особистісну творчість студента (освітня продукція студента як особистісний зміст його освіти); самоусвідомлення особистого досвіду, знань і ціннісних орієнтацій студента (рефлексивно «зняті» результати пізнання і творчості); вияв позиції і відповідної діяльності (ставлення до попередньо відчужених загальнокультурних знань і соціального досвіду) [13 с. 186].

Успіх у навчанні залежить від багатьох факторів, серед яких провідне місце займають мотиви (причини, що спонукають до навчання), установка (психологічне налаштування, готовність до діяльності), пізнавальні потреби й інтереси, а також цілеспрямованість та інші вольові якості студента.

Якщо навчання не має для людини особистісного сенсу, то це схоже на механічне заучування безглузких слів, які не мають ніякого сенсу і змісту. Вони не викликають ніяких позитивних почуттів і нічого не значать для людини. Якщо навчання перетворюється в творчість, то це особливо сприятливо впливає на емоційну сферу студента, загострює його пам'ять і увагу, викликає почуття радості й задоволення, сприяє підвищенню інтересу до пізнавальної діяльності.

За ступенем активності студентів чи характером їхньої навчально-пізнавальної діяльності можна виокремити імітаційні та неімітаційні методи.

Імітаційні методи активізації навчально-пізнавальної діяльності розподіляються на ігрові та неігрові. До ігрових належать розігрування ролей і ділові ігри різних модифікацій. Вони заповнюють ту прогалину в навчальному процесі, яку не можуть компенсувати інші методи (наприклад словесні методи, практичні заняття тощо), але не замінюють їх. Ігровий характер навчально-пізнавальної діяльності дає змогу ознайомитися зі специфікою і особливостями певної професійної діяльності, а також сприяє відчуттю своєї ролі в ній. Окрім того, вони суттєво допомагають закріпленню й поглибленню знань, отриманих під час бесід, лекцій, розповідей, семінарів, практичних занять, удосконаленню практичних навичок та вмінь, їх застосуванню, творчому використанню у вирішенні професійних проблем, створенню умов для активного обміну досвідом [6].

Основна функція цих занять полягає в навчанні шляхом дій (чим ближча ігрова діяльність учнів до реальної ситуації, тим вища її навчально-пізнавальна ефективність).

Основними різновидами ігрових методів активізації навчально-пізнавальної діяльності є *метод інсценування і ділові ігри*.

Метод *інсценування* є одним із найдавніших методів навчання, він найбільш ефективний і на сьогодні, бо забезпечує умови максимального наближення дидактичного процесу до дійсності.

Характерними особливостями цього методу є, по-перше, знайомлення учасників заняття з конкретною дидактичною ситуацією, яка найбільш повно відповідає професійній діяльності і потребує вирішення; по-друге, надання їм ролей конкретних посадових осіб, які існують в реальній ситуації; по-третє, розподіл цих ролей між студентами.

Основні позитивні аспекти інсценування: цей метод полегшує уміння; сприяє спостереженню за власними діями та інших; допомагає критично їх оцінити; навчає відчувати мотиви дій колег і, відповідно, приймати більш обґрунтоване рішення; дає змогу всебічно проаналізувати дидактичну проблему з урахуванням як особистої думки, так і думок інших студентів.

Ділова гра передбачає створення ситуації вибору і прийняття рішення щодо висунутих проблем, які існують у професійній діяльності. Це модель фрагменту майбутньої діяльності фахівця, який імітує умови здійснення конкретної професійної справи [4;8].

Метою ділової гри є формування уяви майбутніх фахівців про професійну діяльність і її динаміку, а завданнями – підвищення інтересу студентів до майбутньої професії, стимулювання їх до якісного оволодіння професійними знаннями і вміннями, розвиток професійної і соціальної компетентності.

Під час ділової гри студенти опановують професійний і соціальний досвід, компенсуючи розрив між теорією і практикою.

Ділові ігри в навчальному процесі проводяться у формі професійних педагогічних ігор. За призначенням вони поділяються на навчальні та дослідницькі. Перші спрямовані на імітаційне моделювання реальних процесів і механізмів, які мають місце у професійній діяльності. Дослідницькі ігри, окрім моделювання реальності, дають змогу моделювати певні об'єкти, процеси, механізми з метою їх експериментального вивчення.

Прикладами ділових ігор є: бліц-гра, що містить суттєві ознаки методів аналізу професійної конкретної ситуації, розігрування ролей, мозкової атаки, ділової гри тощо.

Основними різновидами імітаційних неігрових методів є *аналіз конкретної ситуації, мозкова атака, круглий стіл* тощо.

Аналіз конкретної професійної ситуації (АКПС) – детальне дослідження реальної або штучно сконструйованої професійної ситуації з метою виявлення проблеми і причин, що викликали її, а також оптимального й оперативного вирішення. Професійна ситуація (фр. – положення, сукупність обставин (внутрішніх і зовнішніх) умовно відбиває умови, суперечності, в яких розвивається професійна діяльність індивіда, групи, організації, та вимагає конкретного вирішення, але немає миттєвого однозначного вирішення ситуації, що склалася (кейс-стаді) [9].

Метою АКПС є навчання студентів правильно вирішувати ситуації, що виникають у процесі опанування основ професійної діяльності, а завданнями – формування вмінь установлювати причинно-наслідкові зв'язки, творчо мислити, самостійно вирішувати професійні ситуації.

Наприклад, під час лекції викладач пропонує конкретні професійні ситуації у такі способи: а) наводить приклад КПС, аналізує і пропонує правильний оптимальний варіант вирішення; б) відводить студентам час на обдумування КПС, вислуховує 2-3-х студентів, аналізує відповіді, відзначає найбільш правильні; в) пропонує КПС і називає конкретного студента, який повідомить власне вирішення КПС.

На семінарсько-практичних заняттях пропонується: а) студентам поділитися на мікрогрупи по 4-6 чол., обрати лідера – організатора малої групи. Упродовж 15 хвилин виноситься індивідуальне вирішення КПС, а потім спільно обговорюється КПС в мікрогрупі і виробляється загальне вирішення. І лише потім проводиться мікрогрупова дискусія (15 хв.), під час якої обговорюються групові варіанти вирішення КПС. Викладач підводить підсумки і акцентує увагу на правильному вирішенні КПС. За дві години можна вирішити 3-5 ситуацій, провести тренінг вирішення КПС; б) група поділяється на мікрогрупи, КПС зачитується викладачем і кожний студент пропонує власне вирішення. Викладач аналізує і зупиняється на правильному виборі вирішення КПС, яке складається із різних відповідей студентів; в) ситуація аналізується першим або другим способом з розігруванням КПС студентами.

Аналіз конкретних професійних ситуацій вимагає реалізації й інших методів навчання. *Метод створення банку конкретних професійних ситуацій.* З цією метою проводиться спеціальне заняття або виділяється час на предметному занятті, на якому студентам пропонується описати реальну ситуацію, обов'язково згадати конкретні дані (назва організації, учасників, проблеми, що виникли, справи вирішення КПС іншими людьми). *Метод оцінювання вчасного рішення.* Студентам пропонується зробити висновок і оцінити вчасне вирішення КПС. Аркуш із записаними думками поміщають у кошик з назвою «Сховище вирішеної КПС». Викладач аналізує, оцінює вміння студентів вирішувати КПС, висловлює побажання [8;13].

Методична цінність цього методу полягає в тому, що він передбачає оволодіння професійними знаннями шляхом самостійного вирішення проблем, які містять дидактично обґрунтовані та відповідно підібрані ситуації, а не пасивним прослуховуванням інформації.

Ефективності цього методу сприяє тісний зв'язок теорії з практикою з урахуванням досвіду студентів - обговорення ними реальних ситуацій, що мали місце в їхній практичній діяльності. Завдяки цьому виникають сприятливі умови для розгляду в широкому обсязі і за короткий час різноманітних, інколи дуже важких і складних, проблем практичного характеру.

Метод *мозкова атака* виник у 30-ті роки ХХ століття як «спосіб колективного продукування ідей», який формує вміння зосереджувати увагу на якійсь вузькій меті. Використовуючи метод мозкової атаки, студенти працюють як «генератори ідей», при цьому вони не стримуються необхідністю обґрунтування своїх позицій та позбавлені критики, адже за цих умов немає «начальників» і «підлеглих», є лише експерти в кожній групі студентів, які фіксують, оцінюють та вибирають кращі ідеї [7].

Розв'язання педагогічних задач методом мозкової атаки, на думку Бондарчука Л.І. та Федорчука Е.І., є ефективним шляхом формування у студентів умінь взаємодіяти в колективі.

В основі методу «*круглого столу*» лежить принцип колективного обговорення проблем, які вивчаються в межах навчального курсу. Головна мета полягає в тому, щоб забезпечити студентам можливість практичного використання теоретичних знань в умовах, які моделюють реальні професійні ситуації. Такі заняття, на думку А.М. Матушкіна, покликані забезпечити розвиток професійного мислення, пізнавальної мотивації і професійного використання знань в навчальних умовах [5].

До неімітаційних методів навчання відносяться проблемна лекція, дискусія, колективна мисленнєва діяльність, які містять у собі проблемні, дискусійні твердження, варіанти вирішення яких досягаються обов'язковим обговоренням їх між усіма присутніми. Цьому передують монолог викладача, в якому він вводить слухачів у проблему, вказує на можливі підходи до її аналізу на матеріалі співставлення різних факторів та теорій і знайомить з деякими умовами та прецедентами її розв'язання, створюючи тим самим ґрунт для проблематизації зовнішнього діалогу [6].

Таким чином, засвоєння вимагає активної розумової (пізнавальної) діяльності загалом (і мислення, і пам'ять). Засвоєння – це перетворення матеріалу у форму індивідуальної діяльності, у здатність застосовувати його при розв'язанні

професійних завдань. Якщо запам'ятав, але немає досвіду застосування в практичній діяльності, то який же це фахівець, котрий знає, але не вміє?

Висновки. Підвищення рівня вищої освіти вимагає розробки нової стратегії і тактики викладання фахових дисциплін. Навчання для студентів повинно набути особистісного життєвого сенсу, який поєднує розум, почуття і волю та виявляється в спрямуванні творчої пізнавальної активності на життєве самовизначення і професійне самоствердження, оволодіння професією і розвитку своїх потенційних можливостей.

Під активними методами навчання розуміють такі способи організації педагогічного процесу у ВНЗ, які максимально активізують діяльність і студентів, і викладачів, стимулюють їх до виявлення активності й самостійності, потреб самореалізації та саморозвитку.

Активні методи навчання створюють умови для актуалізації особистісного сенсу в пізнавальній діяльності студентів.

Література

1. Бондарчук Л.І. Федорчук Е.І. Методи активного навчання в курсі «Основи педагогічної майстерності.» Вища і середня пед. освіта. – Київ, 1993. – № 16. – С 51-56.
2. Володько В.М. Іванова Т.В. Самостійна навчально-пізнавальна діяльність як один з методів розвитку творчих здібностей студентів. Вища і середня педагогічна освіта. – Київ, 1993. – № 16. С. 62.
3. Герасимова В. С. Методика преподавания психологии : курс лекций / В. С. Герасимова. – 3-е изд., перераб. и доп. – М.: Осв-89, 2007. – 144 с.
4. Крушликов В. Н. Деловые игры и другие методы активизации познавательной деятельности / В. Н. Крушликов, Е. В. Платонов, Ю. А. Шаранов. – СПб. : Изд-во П-2, 2006. – 192 с.
5. Матюшкин А.М. Активные проблемы психологии высшей школы. М., 1977. – 44 с.
6. Мухина С. А. Нетрадиционные педагогические технологии в обучении / С. А. Мухина, А. А. Соловьева. – Ростов н/Д: Феникс, 2004. – 384 с. – (Среднее профессиональное образование).
7. Подоляк Л.Г., Юрченко В.І. Психологія вищої школи: Навч. посіб.для магістрантів і аспірантів. – К.: ТОВ «Філі-студія», 2006.– 320 с.
8. Селевко Г.К. Образовательные технологии: Учебное пособие. – М.: Народное образование, 1998. – 256 с.
9. Ситаров В. А. Дидактика: учеб. пособие для студ. / В. А. Ситаров. – М., 2002. – 240 с.
10. Солдатенко М.М. Сусь Б.А. Самостійна пізнавальна діяльність як найважливіша умова формування спеціаліста. // Вища і середня освіта. – Київ, 1994. – № 7. – С. 39-44.
11. Тальзина Н.Ф. Управление процессом усвоения знаний. – М., 1984. – 344 с.
12. Фельдштейн Д.И. Психология развивающейся личности. – М.: Институт практической психологии; Воронеж: НПО «Модэк», 1996. – 512 с.
13. Хуторской А.В. Современная дидактика. – С.Пб: „Питер”, 2001. – 536 с.

Стаття посвящена актуальній проблемі активізації учебно-познавальної діяльності студентів активними методами обучения. Автор отмечает важность актуализации личностного смысла в познавательной деятельности студентов для формирования установки на непрерывное профессиональное образование.

The article is devoted the issue of the day of activation of educational-cognitive activity of students the active methods of teaching. An author marks importance of actualization of personality sense in cognitive activity of students for forming of setting on continuous trade education.

©2012 р.

О. Б. Ігумнова (м. Хмельницький)

КОРЕКЦІЯ НЕГАТИВНИХ ПСИХІЧНИХ СТАНІВ У СТУДЕНТІВ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

У студентському віці відбувається активне становлення та самовизначення особистості, що супроводжують психоемоційне навантаження, багатоманітність конфліктних, стресових та непередбачуваних ситуацій у повсякденному житті, навчальній діяльності, міжособистісному спілкуванні. Намагання визначитися в житті, відстоювання власної позиції та автономії у стосунках з оточуючими, часто супроводжується виникненням негативних психічних станів, що потребує нових форм реагування, адаптації, формування вмінь та навичок регулювання власними психічними станами, їх аналізу та усвідомлення. Свідоме налаштування себе на певний емоційний станта управління психічними станами відбувається стихійно та залежить від особистісних та індивідуально-типологічних властивостей студентів, а їх використання у навчально-виховному процесі відбувається частково, неусвідомлено та несистематично.

До зовнішніх факторів, що викликають появу негативних станів у студентському віці відносяться: пристосування до нових умов життя та навчального процесу, побутові проблеми, складнощі у взаємовідносинах викладачів та студентів, у стосунках з одногрупниками, різнопланові вимоги викладачів, особливості організації навчального процесу - ранкові чи навпаки вечірні заняття, нерівномірний розподіл навантаження на протязі тижня, семестру, навчального року, необхідність отримання найкращого результату на кожному практичному, семінарському занятті на протязі семестру (Болонська система), різний освітній рівень підготовки студентів, необхідність навичок саморегуляції, самостійної роботи з навчальним матеріалом та організації вільного часу і т.д. До внутрішніх факторів можна віднести невизначеність свого місця в соціумі, колективі, житті, несформованість професійних установок та мотивів вибору професії, проблема задоволення потреби досягнення успіху у навчальній діяльності, наявності необхідних особистісних якостей (наприклад, впевненості в собі, активності, самостійності, відповідальності, організованості, психічної стійкості, гнучкості, комунікабельності і т.д.).